

Het lichaam van de minderjarige: Rechtsbescherming van minderjarige getroffen van seksueel misbruik in de Protestantse Kerk in Nederland

door Leon van den Broeke*

1. Inleiding

In 1997 werd een kerkelijk werker die werkzaam was op een recreatieterrein in Doorn veroordeeld tot tweeënhalf jaar gevangenis wegens seksueel misbruik van minderjarigen.¹ Deze casus moet geplaatst worden tegen de achtergrond van de maatschappelijke verontwaardiging rondom seksueel misbruik van minderjarigen dat een jaar eerder was opgelaaid. Op 13 augustus 1996 had de arrestatie plaatsgevonden van de Belg Marc Dutroux. Hij werd veroordeeld vanwege ontvoering, seksueel misbruik, en moord op een aantal minderjarigen.² Het lijkt alsof deze arrestatie, de ontdekking van de kelders waarin hij minderjarigen gevangen hield en misbruikte, de samenleving wakker schudde en de ogen nog meer opende.

Voordat deze twee gebeurtenissen plaatsvonden, waren kerkgenootschappen zich bewust van seksueel misbruik in de samenleving, maar ook in hun eigen kring. Zo had de Oecumenische Vrouwensynode al in 1987 de problematiek van godsdienst en incest besproken. Deze synode is ‘een platform van netwerken, organisaties, groepen en personen, die betrokken zijn bij de brede oecumenische vrouw-en-geloofsbeweging’.³ Ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van deze beweging vond in 1987 de eerste Oecumenische Vrouwensynode plaats, zo valt op te maken uit de acta van de gezamenlijke vergadering van synoden van 1999 die in de inleiding een korte historische terugblik biedt.⁴ De Raad van Kerken in Nederland had op 1 februari 1990 een brief aan de aangesloten kerkgenootschappen ge-

---

* Universitair docent Religie, Recht en Samenleving/Kerkrecht & Voorzitter Centrum voor Religie en Recht.

¹ <http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/archief/article/detail/2516824/2000/01/15/Les-van-Grote-Bos-nooit-meer-misbruik-kinderen-toedekken.dhtml> [6 april 2012];

<http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/archief/article/detail/2594141/1998/01/16/Het-Grote-Bos-dat-was-een-beetje-een-griezelig-clubje.dhtml> [6 april 2012].

² <http://www.nieuwsdossier.nl/algemeen/marc-dutroux-opgepakt> [6 april 2012].

³ <http://www.vrouwensynode.nl> [12 september 2013].

⁴ Rapport van de Projectgroep ‘Godsdienst en incest’; *Gezamenlijk vergadering van de (generale) synoden van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden op 28, 29 en 30 januari 1999 te Lunteren (Gezamenlijke vergadering 1999)*, p. 320; <http://www.digibron.nl/> [18 november 2013].

zonden met het verzoek aandacht te besteden aan seksueel misbruik.⁵ De gezamenlijke synode van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden die in een fusieproces onderweg waren naar de Protestantse Kerk in Nederland, had op 10 februari 1992 een Projectgroep Godsdienst en Incest ingesteld die vijf jaar later het rapport ‘Godsdienst en Incest’ het licht liet zien.⁶

In december 2003 verscheen de ‘Handreiking voor het maken van een protocol voor gemeenten inzake seksueel misbruik in pastorale relaties en gezagsrelaties’ van het Interkerkelijk Bestuurlijk Overleg Seksueel Misbruik in Pastorale Relaties en Gezagsrelaties (SMPR). Zoals reeds in de naam besloten ligt, concentreert het SMPR zich op seksueel misbruik in pastorale relaties en gezagsrelaties. Het is het samenwerkingsverband van kerkgenootschappen dat verantwoordelijk is voor beleidsvoorbereiding en -uitvoering van alle aspecten die te maken hebben met seksueel misbruik in pastorale relaties en gezagsrelaties. De eerste loyaliteit van het SMPR, zo blijkt uit de tekst van de website, ligt bij de ‘misbruikten’. Daartoe wil het SMPR seksueel misbruik in pastorale relaties bestrijden en voorkomen. Het wil een veilige plek zijn voor degenen die misbruik ervaren hebben, en voor degenen die direct bij hen betrokken zijn. Het komt op voor misbruikten en biedt hen ondersteuning; het spreekt kerkgenootschappen aan op hun verantwoordelijkheden inzake de gevolgen van seksueel misbruik. Ook bevordert het de preventie. Daartoe overlegt het SMPR met de theologische opleidingen over de wijze waarop dit thema een plaats krijgt in de opleiding. Ook bevordert het SMPR de ontwikkeling van rechtvaardige klachtenprocedures en het goed functioneren daarvan.⁷ In de werkgroep zaten leden van de Remonstrantse Broederschap, de Samen op Wegkerken [later onder de naam: Protestantse Kerk in Nederland] (coördinatie), de Oud-Katholieke Kerk, en de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten. Inmiddels is de werkgroep uitgebreid met de Doopsgezinde Broederschap en de Zevende-dags Adventisten. Afgevaardigden van het Leger des Heils nemen deel aan de beraadslagingen van de werkgroep.

Vanaf 2010 kwam seksueel misbruik in kerkgenootschappen opnieuw schrijnend aan het licht. Er vond een toename plaats van het aantal meldingen van seksueel misbruik in de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland. In 2011 kwam de zogenaamde Commissie Deetman met haar bevindingen.⁸ Zij had van medio 2010 tot december 2011 seksueel misbruik van

⁵ De brief van de Raad van Kerken is opgenomen in: *Gezamenlijke vergadering 1999*, zie voetnoot 4, p. 320.

⁶ *Gezamenlijke vergadering 1999*, zie voetnoot 4, p. 320.

⁷ <http://www.smpr.nl> [12 september 2013].

⁸ De officiële naam luidt: Onderzoekscommissie seksueel misbruik van minderjarigen binnen de Rooms Katholieke Kerk. De commissie bestond uit: W. Deetman (voorzitter), P.

minderjarigen in de Rooms-Katholieke Kerk van 1945 tot 2010 onderzocht. Tijdens de voorbereidingen van het symposium ‘Onaantastbaarheid van het lichaam: Religie, recht en het lichaam van het kind’ dat het Centrum voor Religie en Recht van de Vrije Universiteit op 9 december 2011 organiseerde, was het televisie-interview met de uit het ambt van bisschop (van het bisdom Brugge) ontheven R. Vangheluwe onderwerp van aandacht.⁹ Dat alles deed bij mij de vraag rijzen hoe andere kerkgenootschappen omgaan met dit thema. Specifiek is voor mij de vraag - die in dit artikel leidend is - in welke mate er een ontwikkeling in het positieve (kerk)recht valt te constateren in de Protestantse Kerk in Nederland en haar rechtsvoorgangers, toegespitst op de rechtsbescherming van minderjarige getroffen van seksueel misbruik in pastorale relaties en gezagsrelaties.

Ik beperk me hierbij in tijd tot de periode 1999-2013 en als kerkgenootschap tot de Protestantse Kerk in Nederland en haar rechtsvoorgangers. In 1999 nam de gezamenlijke synode van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden, belangrijke besluiten op het terrein van seksueel misbruik in de kerk. Dat impliceert niet dat deze rechtsvoorgangers voor 1999 geen pastoraal beleid op het terrein van seksueel misbruik hadden ontwikkeld. 1999 Blijkt evenwel een cruciaal jaartal te zijn. Onomwonden kozen de genoemde kerkgenootschappen gezamenlijk officieel de kant van de getroffen. Het toont aan dat de tijd van een vrijer denken over pedofilie, zoals van radiopastor Alje Klamer (1923-1986) in zijn radio-uitzending *Een groot uur U* op 28 oktober 1978, voorgoed voorbij was.¹⁰ Hoewel, voormalig pastor van de Pauluskerk in Rotterdam, Hans Visser, blijft aandacht vragen voor een ruimere benadering van het onderwerp pedofilie.¹¹

Mogelijk, maar onbedoeld, zou dit artikel kunnen overkomen als te theoretisch en/of te kerkrechtelijk, met te weinig oog voor het pastorale aspect in situaties van seksueel misbruik van minderjarigen. Mocht dat zo zijn, dan is dat onopzettelijk. Schrijven over seksueel misbruik in kerkgenootschap-

---

Kalbfleisch, mevrouw M. Monteiro, G. de Vries, H. Merckelbach en mevrouw N. Draijer; <http://www.onderzoekr.nl/> [november 2011-maart 2012].

⁹ <http://www.demorgen.be/dm/nl/989/Binnenland/article/detail/1253469/2011/04/20/Bisschop-Brugge-Vangheluwe-heeft-opnieuw-veel-schade-aangericht.dhtml> [20 april 2011].

<http://www.kerknieuws.nl/nieuws.asp?oId=17876> [20 april 2011].

¹⁰ Fragment: Een Groot uur U over pedofilie; http://www.npo.nl/een-groot-uur-u-pedofilie/31-08-2011/WO_VPRO_035817 [9 april 2014]; Judith van der Werf, “IKON-pastoraat: ‘Het moet niet kunnen’”, *IKON-krant*, jrg. 16 n°. 2 (1998); H. Noordergraaf, “Alje Klamer,” in: *Biografisch Lexicon voor de Geschiedenis van het Nederlands Protestantisme 5*, Kampen, Kok, 2001, p. 307-308.

¹¹ Marthijn Uittenbogaard en Jeroen Maaskant: “Interview met dominee Hans Visser: De dominee die niemand uitsluit,” http://www.seksencyclopedie.nl/columns/gf/200406_Visser.html [18 november 2013]

pen als thema betekent getroffen, en zeker de minderjarigen onder hen, voor ogen houden, en ook proberen te schrijven met een fijngevoelige pen. Hoewel het de schijn vaak tegen heeft, beschouw ik kerkrecht ook als een dienst in en aan kerkgenootschappen. Het is geen, althans niet alleen, *laboratory science*. Het vindt niet plaats in een vacuüm, maar wordt beoefend in interactie met de context. Indien zich situaties van seksueel misbruik van minderjarigen in pastorale relaties en gezagsrelaties voordoen, kunnen betrokkenen terugvallen op kerkelijke documenten en procedures die ook uitingen van pastorale zorg zijn. Dit artikel heeft ook een onderbouwing vanuit de praktijk, specifiek vanuit mijn eigen ervaringen met het werk van visitatie en opzicht, en mijn pastorale arbeid als predikant. Ook geldt dat kerkelijk beleid en documenten ontstaan (zijn) in een dynamisch samenspel met de praktijk.

Het artikel ontvouwt zich als volgt. Paragraaf 2 licht de gehanteerde terminologie in dit artikel toe. De ontwikkeling in het positieve (kerk)recht inzake rechtsbescherming van minderjarige getroffen van seksueel misbruik in de (rechtsvoorgangers van de) Protestantse Kerk in Nederland behandel ik in paragraaf 3 aan de hand van een zestal kerkelijke documenten. In paragraaf 4 maak ik de balans op.

2. Terminologie

De praktisch-theologen Ruard Ganzevoort en Alexander Veerman stellen dat seksueel misbruik een koepelbegrip is.¹² Het gaat primair ‘om daden waar macht een belangrijke rol speelt, waar een ander kwaad wordt aangedaan, en die in veel gevallen vallen onder het strafrecht’.¹³ Het hoeft hierbij niet alleen te gaan om misbruik door een volwassene van een minderjarige, maar ook om misbruik door een minderjarige van een andere minderjarige. In beide gevallen gaat het om zowel machtsverschil als relationeel overwicht in het contact. Niettemin, omdat het in dit artikel om seksueel misbruik in zowel pastorale relaties als gezagsrelaties gaat, zal de laatste mogelijkheid zo goed als niet aan de orde komen.

Het gaat niet alleen om misbruik door ambtsdragers (diaken, ouderling, ouderling-kerkrentmeester of predikant), maar ook door bijvoorbeeld ker-

---

¹² Ruard R. Ganzevoort en Alexander J. Veerman, “Schuilplaats in de wildernis? Nota over kerkelijk beleid rond seksueel misbruik”; *Gezamenlijk vergadering 1999*, zie voetnoot 4, pp. 276-318.

¹³ J. G. K. Littooi, hoofd Afdeling Identiteit en Belijden van de Dienst Kerkopbouw, Theologie en Ontwikkeling van de verenigende kerkgenootschappen schreef een vijfde hoofdstuk - Overwegingen en aanbevelingen - bij de nota van Ganzevoort en Veerman; *Gezamenlijk vergadering 1999*, zie voetnoot 4, p. 272 en p. 298-315.

kelijk werkers. Het gaat evenwel niet om een ambtsdrager of gezagsdrager die zich in de privésfeer misdraagt zoals bij incest het geval is. Mij gaat het in dit artikel om deze vorm van seksueel misbruik waarbij minderjarigen worden beschadigd, zowel lichamelijk, psychisch door een ambtsdrager of gezagsdrager in een kerkelijke context.

Artikel 1:233 van het *Burgerlijk Wetboek* geeft een definitie van de aanduiding ‘minderjarige’:

Minderjarigen zijn zij, die de ouderdom van achttien jaren niet hebben bereikt en niet gehuwd of geregistreerd zijn dan wel gehuwd of geregistreerd zijn geweest of met toepassing van art. 253ha meerderjarig zijn verklaard.

Het behoeft geen nadere toelichting dat deze definitie leidend is voor dit artikel. Hoewel de in dit artikel behandelde kerkelijke documenten een diversiteit aan aanduidingen laten zien, zie ik af van ‘slachtoffer’. In plaats daarvan kies ik voor ‘getroffene’. De kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland kent niet de aanduiding ‘dader’. Een ‘dader’ van seksueel misbruik kan zelf ook ‘slachtoffer’ zijn. Ook voor ‘dader’ zou ik een andere aanduiding prefereren.¹⁴ In het strafrecht is een dader iemand die een strafbaar feit heeft gepleegd, art. 47 Wetboek van Strafrecht. Dit is niet één op één te vertalen naar het (kerkelijke) tuchtrecht.¹⁵ Daarin gaat het om iemand op wie een middel van kerkelijke tucht van toepassing is - hoewel die persoon tevens ‘dader’ kan zijn volgens het strafrecht, en als zodanig is veroordeeld. Bij gebrek aan een goed alternatief hanteer ik toch de aanduiding ‘dader’ volgens het Nederlandse taalveld; synoniem voor ‘pleger’, ‘uitvoerder’ of ‘bedrijver’.

---

¹⁴ N.E. Algra en H.R.W. Gokkel (ed.), *Fockema Andreae's Verwijzend & verklarend juridisch woordenboek*, 12e dr., Groningen, Martinus Nijhoff, 2001, p. 117.

¹⁵ Overigens, de aanduiding ‘dader’ hoort overigens eerder tot het materiële strafrecht. Aanduidingen als ‘verdachte’ en ‘veroordeelde’ worden gebezigd in het strafprocesrecht; Ch.J. Enschedé, *Beginselen van strafrecht*, bewerkt door C.F. Rütter en S.A.M. Stolwijk, Deventer: Kluwer, 1984, pp. 20-21.

3. Rechtsbescherming in de (rechtsvoorgangers van de) Protestantse Kerk in Nederland

Achtereenvolgens komen in deze paragraaf 3 aan de orde: 3.1. de nota ‘Schuilplaats in de wildernis?’ van 1999; 3.2. ‘Handreiking voor het maken van een protocol voor gemeenten in zake seksueel misbruik in pastorale relaties en gezagsrelaties’ van 2003; 3.3. De *Protestantse Kerkorde van 2004*; 3.4. De nota ‘Het ambt na een tuchtmaatregel: Daderbeleid van de Protestantse Kerk in Nederland na veroordeling voor Seksueel Misbruik in Pastorale Relaties’ van 2011; 3.5. de nota ‘Beroepscode en gedragsregels voor predikanten en kerkelijk werkers’ van 2011; en 3.6. het protocol ‘Veilig jeugdwerk’ van 2011. Deze documenten hebben elk een eigen dynamiek en verschillen van elkaar. Tegelijkertijd zijn zij hoewel eigensoortig onderling met elkaar verweven in het proces van ontwikkeling van rechtsbescherming. Ik zal me hieronder beperken tot de hoofdlijnen en de relevantie van deze documenten.

3.1. Nota ‘Schuilplaats in de wildernis’ van 1999

Voor de gezamenlijke vergadering van synoden van de toenmalige Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden in januari 1999 schreven Ganzevoort, Veerman en Littooi de nota ‘Schuilplaats in de wildernis’. In 1997 was al het rapport ‘Godsdienst en Incest’ tot stand gekomen. Deze zou in februari 1998 aan de orde zijn gekomen in de gezamenlijke vergadering van synoden, maar dit werd doorkruist door de zogenaamde ‘pedo[filie]-affaire’ van januari 1998.¹⁶ Het leidde ertoe dat de gezamenlijke moderamina van de synoden ook andere vormen van seksueel misbruik naast incest wensten te betrekken. Immers, zoals de titel van het rapport ‘Godsdienst en Incest’ aangaf, lag het accent daarin op incest, concreet op seksueel misbruik van meisjes in het gezin. De nota ‘Schuilplaats in de wildernis’ is het resultaat van de arbeid op het verzoek van de gezamenlijke moderamina. De gezamenlijke synoden aanvaardden zowel het rapport als de nota.

De nota roept op tot zorgvuldig pastoraal en kerkelijk beleid met het oog op slachtoffers, daders, gemeente en mensen met een pedofiele gerichtheid. Met het oog op de eerstgenoemde doelgroep pleiten de auteurs voor zowel het versterken van veiligheid en openheid als voor het verminderen van risico’s. Voor de daders hebben de opstellers een combinatie van pre-

¹⁶ Op 10 januari 1998 publiceerde dagblad *Trouw* een ingezonden brief van L.C. van Drimmelen. Hierin probeerde hij aandacht te vragen voor pastoraat aan mensen met een pedofiele gerichtheid; <http://www.trouw.nl> [12 oktober 2013].

ventie en begeleiding voor ogen: meer werken aan structuren waardoor het risico van misbruik verkleind kan worden. Zij denken daarbij aan striktere procedures, werkbegeleiding en functioneringsgesprekken. Zij blijven erop wijzen dat de dader de verantwoordelijkheid draagt voor de door hem of haar toegebrachte schade. Zij stellen vast dat het kerkgenootschap voldoende expertise ontbeert indien deze daadwerkelijk met seksueel misbruik wordt geconfronteerd. Onontbeerlijk is volgens hen de begeleiding en de advisering van het kerkgenootschap door deskundigen op het terrein van seksueel misbruik. Tenslotte, mensen met een pedofiele gerichtheid dienen pastoraal te worden bijgestaan. De opstellers denken expliciet aan hen die geen seksuele handelingen plegen met kinderen. In pastorale gesprekken moet er maximale helderheid zijn over grenzen aan intimiteit.

In 1999 sprak de gezamenlijke synode uit: ‘seksueel misbruik is zonde: kwaad in Gods ogen en onrecht tegenover de medemens’.¹⁷ Daartoe riep zij lokale geloofsgemeenschappen op ‘zich in te zetten voor de bestrijding van seksueel misbruik van kinderen en volwassenen’.¹⁸ Deze synode besloot het dagelijks bestuur van het Interim-samenwerkingsverband van de Samen op Wegkerken op te dragen beleid te (doen) ontwikkelen en te (doen) uitvoeren op de volgende deelterreinen: pastorale zorg, opvang en begeleiding van slachtoffers en daders en hun eventuele partners en gezinsleden; voorlichting en scholing op het terrein van het onderkennen en tegengaan van seksueel misbruik; waar nodig het aanpassen van de regelgeving en indien mogelijk de toeleiding naar kerkeigen juridische procedures.

Het door de gezamenlijke synoden gewenste pastorale en kerkelijke beleid kreeg ook vorm door de verschijning van twee publicaties. De eerste was een bewerking van het eerdergenoemde rapport ‘Godsdienst en incest’: *‘En toen was er voor mij niemand meer...’: Over godsdienst en incest*.¹⁹ Uit dit nieuwe rapport blijkt dat naar schatting meer dan 10% van alle mannen en 30% van alle vrouwen minderjarige getroffenen zijn van seksueel misbruik, Die percentages betreffen zowel het misbruik binnen als buiten het gezin. Het tweede rapport, ‘Schuilplaats in de wildernis’ werd omgewerkt tot een pastorale gids. Het kreeg als titel mee *Geschonden li-*

---

¹⁷ *Gezamenlijke vergadering 1999*, zie voetnoot 4, p. 381.

¹⁸ *Gezamenlijke vergadering 1999*, zie voetnoot 4, p. 381.

¹⁹ De door de gezamenlijke synoden ingestelde projectgroep die deze brochure voorbereidde bestond uit: J.C. Borst, mw. K.W. Broos, mw. J.M. Deenik-Moolhuizen, mw. J.W. Elgersma, mw. A. van der Kooi, P. Robbers-van Berkel en J. Schneider-van Egten. De brochure had als doel om de betrokken kerkgenootschappen te adviseren hoe het beste te handelen jegens getroffenen van seksueel misbruik en hun omgeving; De samenwerkende synoden van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland, de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden, *‘En toen was er voor mij niemand meer...’: Over godsdienst en incest*, Zoetermeer: Boekencentrum, 1999.

*chaam: Pastorale gids voor gemeenten die geconfronteerd worden met seksueel misbruik.*²⁰

Kortom, de nota ‘Schuilplaats in de wildernis’ gaat expliciet in op het misbruik van minderjarige getroffenen van seksueel misbruik. Dit betreft zowel incest als pedofilie en pedoseksualiteit.²¹ De drie gezamenlijke kerkgenootschappen kozen onomwonden en officieel de kant van de getroffenen van seksueel misbruik, ook voor de minderjarigen onder hen. Dat impliceert ontwikkeling of aanscherping van de rechtsbescherming in de kerkgenootschappen.

3.2. *‘Handreiking voor het maken van een protocol voor gemeenten in zake seksueel misbruik in pastorale relaties en gezagsrelaties’ van 2003*

Eén van de besluiten van de gezamenlijke synode van 1999 was dat zij het dagelijks bestuur van het Interimsamenwerkingsverband van de Samen op Wegkerken had opgedragen in overleg met de Generale Raad voor Kerkopbouw, Theologie en Opleiding de nota ‘Schuilplaats in de wildernis’ te bewerken en om te werken tot een handreiking voor pastoraal beleid op het terrein van seksueel misbruik.²² Waar de nota ‘Schuilplaats in de wildernis’ van 1999 voortbouwt op het rapport ‘Godsdienst en incest’ van 1997, reikt de nota ‘Schuilplaats in de wildernis’ op diens beurt bouwstenen aan voor de ‘Handreiking voor het maken van een protocol voor gemeenten inzake seksueel misbruik in pastorale relaties en gezagsrelaties’ van 2003 door het SMPR.

De kracht van het oecumenisch samengestelde SMPR was ook de zwakte. Er was geen gedetailleerd algemeen protocol mogelijk, omdat de verschillen in kerkorde, structuur en karakter van de betrokken kerkgenootschappen te groot zijn. Vandaar de keuze voor een uitgebreide handreiking die voldoende handvaten biedt om per kerkgenootschap een eigen protocol te maken.

Ook al bestond het SMPR niet alleen uit vertegenwoordigers van de rechtsvoorgangers van de Protestantse Kerk in Nederland, toch laat deze Handreiking van 2003 zien hoe de rechtsvoorgangers een fase verder

²⁰ De samenwerkende synoden van de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland, de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden, *Geschonden lichaam: Pastorale gids voor gemeenten die geconfronteerd worden met seksueel misbruik*, Zoetermeer: Boekencentrum, 1999.

²¹ *Gezamenlijke vergadering 1999*, zie voetnoot 4, pp. 301-302.

²² *Gezamenlijke vergadering 1999*, zie voetnoot 4, p. 385.

kwamen in het proces van rechtsbescherming van minderjarigen inzake seksueel misbruik in pastorale relaties en gezagsrelaties.

De Handreiking gaat uit van een aantal basisgegevens. Allereerst, het betreffende kerkgenootschap kent een klachtenprocedure met een beroeps-mogelijkheid. Ten tweede, een seksuele relatie of een geseksualiseerde relatie van een pastoraal werkende met een pastorant wordt altijd afgewezen, ook als de laatstgenoemde hiertoe het initiatief neemt. Ten derde, de kerk kiest voor de getroffenene van seksueel misbruik. Ten vierde, het samen te stellen protocol (of een verwijzing er naar) wordt opgenomen in de kerkelijke regelingen en rechtspositieregelingen van de betrokken ambtsdragers en gezagsdragers.²³ De werkgroep onderscheidt drie fasen bij de toepassing van het protocol. Fase 1 betreft voorzorg en voortraject. Het gaat hier om bewustwording en preventie, maar ook om begeleiding van beginnende vermoedens; er zijn immers (nog) geen bewezen feiten. Een volgende stap is die van melding en klacht, fase 2. Er is een verschil tussen melding en klacht. Bij melding van misbruik van een minderjarige moet er direct gehandeld worden. Nauw overleg dient er te zijn met het Advies en Meldpunt Kindermishandeling en zo nodig moet de (zeden)politie worden ingeschakeld. Het is de enige maal dat seksueel misbruik van minderjarigen expliciet in het document aan de orde komt. Hoe de Handreiking het vervolg voor zich ziet van het nadere overleg met de twee genoemde instanties onthult het document niet. Het komt mij voor dat er een actieve pastorale rol voor het kerkgenootschap blijft, al dan niet in samenhang met beide instanties. Fase 3 bevat de uitspraak en nazorg. De klacht kan leiden tot verschillende uitspraken. Ten eerste, de klacht is *kennelijk ongegrond*. Er zijn geen bewijzen gevonden om de aangeklaagde te veroordelen. Het is zelfs mogelijk dat er een valse klacht is ingediend. Er vindt ontslag van rechtsvervolgning plaats. Ten tweede, de klacht wordt *ongegrond* verklaard. De klacht kan niet bewezen worden verklaard. De aangeklaagde wordt ‘vrijgesproken’, want:

- ‘er heeft geen seksueel misbruik plaatsgevonden;
- er was wel sprake van misbruik, maar niet van seksueel misbruik;
- er was wel sprake van seksueel misbruik maar niet van een pastorale relatie of gezagsrelatie;
- het is niet bewezen dat seksueel misbruik heeft plaats gevonden, maar het is ook niet bewezen dat seksueel misbruik niet heeft plaatsgevonden’.

Ten derde, deze situatie lijkt op die van twee, maar in dit geval gaat één van de partijen in hoger beroep. Ten vierde, de klacht wordt gegrond ver-

---

²³ *Handreiking SPMR*, p. 4.

klaard, maar de klager en/of de aangeklaagde gaat/gaan in hoger beroep. Tenslotte, de klacht wordt gegrond verklaard. Beide partijen aanvaardden in dat geval de uitspraak.

De Handreiking kiest onomwonden voor de positie van het slachtoffer en adviseert kerkgenootschappen die een protocol opstellen hetzelfde te doen. De Handreiking vraagt zichzelf af ‘wat betekent onomwonden achter de misbruikte staan? Betekent dat een partijdigheid voor de misbruikte en dus *tegen* de pleger?’²⁴ De Handreiking geeft zelf als antwoord: “Soms wel, misschien tijdelijk wel. Maar daarmee is niet alles gezegd.”²⁵

3.3. *De Protestantse Kerkorde van 2004*

Art. XII.1 van de *Protestantse Kerkorde van 2004* verwoordt de kern van het opzicht. Dat is gegrond in de barmhartigheid van Jezus Christus die ‘geschiedt tot eer van God, tot bewaring van de gemeente en tot behoud van hen die dwalen’. Het gaat in de gemeente om ‘pastoraal en liefdevol naar elkaar om te zien en elkaar op te bouwen in geloof, hoop en liefde’, art. XII.2. Licht kan het misverstand ontstaan dat pastoraal en liefdevol naar elkaar omzien en elkaar opbouwen synoniemen zijn voor het toepassen van goedkope genade of het seksueel misbruik bedekken met de mantel der liefde. Het tegendeel is het geval. Pastoraal en liefdevol naar elkaar omzien, en elkaar opbouwen is niet soft, maar betekent het een halt toeroepen aan onrecht, bijvoorbeeld in een confronterend pastoraal gesprek. Indien dit niet het gewenste effect sorteert, kan een middel van kerkelijke tucht toegepast worden. Op basis van art. XII.7. kan het kerkgenootschap hiertoe overgaan. Zij doet dit volgens de regels bij ordinantie gesteld. Ordinantie 10 - over het opzicht - bevestigt de kern van het opzicht, zoals hierboven is weergegeven, en werkt dit uit. Het gaat daarbij overigens niet alleen over het opzicht over de belijdenis en de wandel van de leden en ambtsdragers van de kerk, maar ook over hen die in een bediening zijn gesteld: een (cantor-)organist, een kerkelijk werker, een jeugdwerker e.d. Indien iemand zich schuldig maakt aan een ‘onchristelijke belijdenis of levenswandel of aan een andere wijze van verstoren van de orde in het leven en werken van de kerk’, kan gebruik gemaakt worden van de volgende middelen van kerkelijke tucht: 1. terechtwijzing; 2. vermaning; 3. ernstige vermaning om niet te deel nemen aan de viering van het heilig avondmaal; 4. schorsing voor bepaalde of onbepaalde tijd in de bevoegdheid tot de uitoefening van het actief en passief kiesrecht, Ord. 10-9-6. Indien deze persoon tevens ambtsdrager is, in een bediening staat, dan wel iemand is aan wie kerkelijke bevoegdheden zijn toegekend, kan tevens Ord. 10-9-7 van toepassing zijn. Dit artikel geeft aan dat indien er sprake is van ‘veronachtzaming of misbruik van het ambt dan wel de bediening dan wel de

²⁴ *Handreiking SMPR*, zie voetnoot 12, p. 21.

²⁵ *Handreiking SMPR*, zie voetnoot 12, p. 21.

door de kerk toegekende bevoegdheden' kan er tegelijkertijd één van de volgende middelen van kerkelijke tucht worden toegepast: 1. terechtwijzing; 2. ambtelijke vermaning; 3. schorsing voor bepaalde tijd in de vervulling van het ambt of de bediening dan wel in de uitoefening van door de kerk toegekende bevoegdheden; 4. schorsing voor onbepaalde tijd in de vervulling van het ambt of de bediening dan wel in de uitoefening van door de kerk toegekende bevoegdheden of de ontzetting uit het ambt of de bediening dan wel het ontnemen van de door de kerk toegekende bevoegdheden (in dit geval wordt de betrokkene losgemaakt van zijn gemeente); en 5. ontzetting uit het ambt of de bediening dan wel het ontnemen van de door de kerk toegekende bevoegdheden, Ord. 10-9-7. Tevens bestaat de mogelijkheid dat het college supervisie toepast op betrokkene. Dit geschiedt met het oog op herstel van vertrouwen en verbetering van het functioneren van de betrokkene, Ord. 10-9-7a. Ord. 10-9-9 biedt de mogelijkheid om een middel van kerkelijke tucht dat voor onbepaalde tijd is toegepast, op te heffen indien desbetreffende feiten en omstandigheden daartoe aanleiding vormen en nadat berouw bij de betrokkene is gebleken. Een vorige versie van dit kerkordeartikel bood de mogelijkheid een middel van kerkelijke tucht dat voor onbepaalde tijd gold, opgeheven kon worden indien er berouw was gebleken en verzoening met de gemeente tot stand was gekomen. Bij de revisie van de kerkorde is dit echter geschrapt. Het vaststellen van berouw en verzoening tussen dader, de minderjarige getroffene van seksueel misbruik en het kerkgenootschap blijkt in de praktijk gecompliceerd te zijn.

De Generale Regeling voor de Kerkelijke Rechtspraak werkt de ordinanties uit. Hierin is een artikel opgenomen dat de titel draagt: 'Behandeling van bezwaren inzake misbruik van pastorale relaties of gezagsrelaties'. Artikel 15 lid 1 definieert wat onder misbruik van een pastorale relatie of gezagsrelatie moet worden verstaan. Het gaat daarbij om:

misbruik van macht en vertrouwen door degene die in een ambt of een dienst staat, een kerkelijke functie vervult of kerkelijke bevoegdheden uitoefent, in een pastorale relatie of in een relatie die betrokkene uit hoofde van dit ambt, deze dienst, functie of bevoegdheden onderhoudt, in de vorm van seksuele handelingen of toespelingen op of uitnodigingen tot seksueel contact dan wel van ander intimiderend gedrag, alles al dan niet onder druk van geheimhouding.

Indien een regionaal of generaal college voor het opzicht recht moet spreken in een zaak van seksueel misbruik van pastorale relaties of gezagsrelaties, dient het gebruik te maken van deskundigen op het gebied van gedragingen betreffende misbruik van pastorale relaties en gezagsrelaties, artt. 15-3, 15-4 en 15-5. De generale synode benoemt deze deskundigen.

Laatstgenoemden nemen overigens niet alleen deel aan de behandeling en de besluitvorming van het desbetreffende college voor het opzicht, maar ook aan de voorbereiding hiervan. Uit de tekst valt niet op te maken of de kerkenraad, een ambtsdrager, een gemeentelid of een ander kerkelijk lichaam aangifte dient te doen.

Wanneer een zaak in handen van politie of justitie is gesteld, kan het desbetreffende college de behandeling van een zaak opschorten totdat deze bij politie en justitie tot een afronding is gekomen, art. 15-11. Daarbij geldt overigens dat het college dan dient na te gaan of er reden is voor toepassing van wat bepaald is in Ord. 10-9-4.²⁶ De relatie strafrechter en tuchtrechter komt overigens uitvoeriger aan de orde in paragraaf 3.4.

Kortom, de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland benoemt niet expliciet rechtsbescherming van minderjarige getroffen en in pastorale en gezagsrelaties. Impliciet heeft dit onderwerp wel de aandacht waar valt onder de algemene rechtsbescherming van de leden van dit kerkgenootschap.

3.4. De nota 'Het ambt na een tuchtmaatregel'

Aanleiding

De generale synode van de Protestantse Kerk in Nederland aanvaardde in november 2011 de nota 'Het ambt na een tuchtmaatregel: Daderbeleid van de Protestantse Kerk in Nederland na veroordeling voor Seksueel Misbruik in Pastorale Relaties'. Deze is opgesteld in opdracht van het SMPR. Ging het bij de Handreiking van 2003 over het maken van protocollen door kerkgenootschappen ingeval van seksueel misbruik in pastorale relaties en gezagsrelaties, in de Nota van 2011 gaat het over daderbeleid. De nota bleek wenselijk omdat tot die tijd het daderbeleid zich beperkte tot het vaststellen van de strafmaat. Er was geen of onvoldoende toezicht op de naleving van de straf. Er vond geen daderregistratie plaats. Toezicht op het proces van inkeer ontbrak. De geschiktheid voor het ambt (taak of functie) werd niet ter discussie gesteld en de geschonden relatie tussen dader en gemeente bleef buiten beschouwing. Verder beperkten de tuchtmaatregelen zich tot terechtwijzing, vermaning, schorsing of ontzetting uit het ambt. De nota pleit dan ook voor vervangende werkzaamheden tijdens de schorsing,

---

²⁶ Zij die zijn belast met de beslissing over het toepassen van een middel van kerkelijke tucht, kunnen bepalen dat degene tegen wiens vervulling van ambt of dienst ernstige bezwaren zijn gerezen, zolang de kerk geen eindoordeel heeft gegeven, voorlopig de vervulling van het ambt of de dienst dient op te schorten. Deze voorlopige maatregel heeft niet het karakter van een middel van kerkelijke tucht.

gedetailleerde meldingsplicht van werkzaamheden gedurende een bepaalde periode, en het verrichten van pastoraat onder toezicht van een supervisor.

In de aanbevelingsbrief van de secretaris-generaal van de Protestantse Kerk in Nederland aan de generale synode bracht hij in herinnering dat in 1999 de gezamenlijke synode van de drie eerder genoemde kerkgenootschappen bij de bespreking van de nota ‘Schuilplaats in de wildernis’ de opdracht had gegeven daderbeleid te ontwikkelen voor hen die schuldig zijn bevonden aan seksueel misbruik in pastorale relaties en gezagsrelaties.

De nota beschrijft het daderbeleid na veroordeling voor seksueel misbruik in pastorale relaties door het regionaal of het generaal college voor het opzicht. Zo gaat de nota in op de vraag of de dader nog geschikt is om het ambt te blijven vervullen, op het afleggen van een schuldverklaring, en op het begeleiden van kerkenraden. “We zien te vaak dat het slachtoffer zijn of haar plek in de gemeente niet meer in kan nemen. Met dit daderbeleid willen wij het ook mogelijk maken dat het slachtoffer in de kerk weer een plaats kan vinden,” aldus de secretaris-generaal van de Protestantse Kerk in Nederland, A.J. Plaisier, in de aanbevelingsbrief/besluitenlijst van de generale synode.²⁷ Dat een dergelijke positiebepaling niet overbodig is mag blijken uit de statistieken. In 2011 namen twintig personen uit de zeven bij het SMPR aangesloten kerkgenootschappen contact op vanwege seksueel misbruik in een pastorale relatie of gezagsrelatie. Elf van die meldingen hadden betrekking op situaties die zich in de Protestantse Kerk in Nederland afspeelden.²⁸ Het is mij niet bekend om hoeveel minderjarige getroffen en het daarbij gaat.

Opzet van de nota

De nota bestaat uit drie onderdelen. Het eerste deel gaat over dossier, proces van klachtbehandeling en tuchtmaatregelen. Het tweede deel gaat over daderbeleid. Centraal staat daar de vraag: wie doet wat na de definitieve uitspraak? Daarmee doelen de opstellers op de uitspraak van het regionaal college voor het opzicht, of bij beroep, na de definitieve uitspraak van het generaal college voor het opzicht. Voor alle helderheid, dit daderbeleid treedt pas in werking wanneer een college de schuld van de dader heeft vastgesteld en een tuchtmaatregel is uitgesproken.

---

²⁷ Aanbiedingsbrief “Het ambt na een tuchtregel” AZ 11-27 d.d. 13 oktober 2011; [http://www.pkn.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Aanbiedingsbrief%20notitie%20Het%20ambt%20na%20een%20tuchtmaatregel%20\(AZ%2011-27\).pdf](http://www.pkn.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Aanbiedingsbrief%20notitie%20Het%20ambt%20na%20een%20tuchtmaatregel%20(AZ%2011-27).pdf) [9 april 2014]

²⁸ Marloes Keller, “Nieuw daderbeleid bij seksueel misbruik,” *Kerkinformatie* februari 2012, pp. 4-5.

De kerk wil met dit daderbeleid haar maatschappelijke verantwoordelijkheid nemen tegenover (potentiële) getroffenen, voor haar ambtelijke structuur, tegenover de gemeente, en tegenover daders.

Bepaling van de straf

De nota ziet echter af van regelgeving op het gebied van de strafmaat, omdat daarmee de onafhankelijkheid van de kerkelijke rechtspraak in het geding zou zijn. Toch heeft de nota tenminste twee situaties voor ogen waarbij de constatering van schuld aan seksueel misbruik in een pastorale relatie zou moeten leiden tot ontzetting uit het ambt. De eerste situatie ziet op een veroordeling vanwege seksueel misbruik met minderjarigen. Het tweede geval waarop de nota doelt, betreft de veroordeling voor de tweede maal sinds iemands bevestiging in het ambt van predikant.

Uitgangspunten daderbeleid: Het ambt is in het geding

Bij seksueel misbruik van minderjarigen in pastorale relaties en gezagsrelaties is er allereerst sprake van aantasting van hun lichaam. Als dit gezegd is, dan valt ook te wijzen op de beschadiging van het kerkgenootschap. Het gaat immers om ambtsmisbruik. De ambtsdrager die zich schuldig maakt aan seksueel misbruik schendt de relatie met de getroffene, maar ook met het kerkgenootschap.

Volgens de nota is een termijn van tien jaar waarna het dossier wordt vernietigd zoals dat gangbaar is in de rechtspraak bij de Protestantse Kerk in Nederland niet langer te verantwoorden. Dat heeft te maken met de maatschappelijke verontwaardiging als het gaat om seksueel misbruik van minderjarigen en het pleidooi in de samenleving voor hogere straffen.

Nieuw is ook de bepaling dat een regionaal of generaal college voor het opzicht ten hoogste voor tweederde uit mannen bestaat. Als toelichting geven de opstellers van de nota dat het voor getroffenen (in meerderheid van de gevallen meisjes of vrouwen) ‘buitengewoon pijnlijk’ is om gehoord te moeten worden door een college dat (bijna) alleen uit mannen bestaat.²⁹

Tenslotte, het lijkt alsof met deze nota alle aandacht uitgaat naar de dader en niet naar de getroffene. De generale synode wil met deze nota evenwel uitspreken dat alle aandacht eerst en vooral naar de getroffene dient uit te gaan. Juist omdat de getroffene centraal staat is dit daderbeleid sinds november 2011 in gang gezet. Dat beleid biedt sindsdien meer dan alleen het bepalen van een strafmaat voor de dader. Ook na het bepalen van de straf-

---

²⁹ Nota ‘Het ambt na een tuchtmaatregel’, p. 16.

maat - indien de dader zijn werkzaamheden als ambtsdrager kan hervatten - vindt er opzicht jegens de dader plaats. Dit alles dient ter bescherming van de getroffene, het kerkgenootschap, het ambt, en ook de dader zelf.

Kritiek op de nota

Niettemin is het de vraag of het beleid dat de nota voor ogen staat als zodanig ook uitvoerbaar is.³⁰ Een eerste kritische reactie betreft de focus. Natuurlijk legt het rapport uit dat de aanduiding ‘daderbeleid’ misverstand kan oproepen als zou alle aandacht in de kerk uitgaan naar de ‘dader’ en niet naar de ‘getroffene’. Hoewel dit wel wordt aangestipt zou dat nog scherper geformuleerd mogen worden. Temeer geldt dit omdat met dit daderbeleid het kerkgenootschap zijn verantwoordelijkheid wil nemen in een aantal opzichten. De eerste motivatie is de maatschappelijke verantwoordelijkheid. Daarna volgt de verantwoordelijkheid jegens de (potentiële) getroffenen. Mijns inziens zou deze volgorde omgedraaid moeten worden. Dat is een kwestie van prioriteit. Juist omdat de focus van deze nota gericht is op de ‘dader’ moet helder zijn dat de aandacht van het kerkgenootschap ten diepste en primair gericht is op de getroffene. Bovendien klemmt dit omdat de aanduiding dat het kerkgenootschap ook aandacht heeft voor de (potentiële) getroffenen pas in de bijlage wordt vermeld. Mijns inziens zou een dergelijke kardinale positiebepaling aan het begin van het rapport verankerd moeten worden.

Wat bovendien in de nota ontbreekt is een verwijzing naar de verharding van het strafklimaat in Nederland en een evenwichtige beoordeling en afbakening van die maatschappelijke verantwoordelijkheid. Enerzijds is het wenselijk dat de kerkgenootschappen hun oor te luisteren leggen bij wat er speelt in de samenleving en die verantwoordelijkheid ook op te pakken. Anderzijds kan een kerkgenootschap ook een contrastgemeenschap zijn die maatschappelijke onrust wel degelijk signaleert, maar ook weet te relativieren, juist ook vanuit het oogpunt van gerechtigheid.³¹

De verplichte schuldbelijdenis van de dader dient binnen een maand na veroordeling plaats te vinden. Deze erkenning van schuld geldt jegens de getroffene, haar of zijn naaste verwanten, de kerkenraad en het kerkgenootschap. De vraag rijst hoe oprecht dit is en overkomt als het onder dwang moet gebeuren.

---

³⁰ Zie ook: “Behandeling in 1^e lezing voor de verankering van het daderbeleid in de Kerkorde: Kerkordelijke vertaling nota ‘Het ambt na een tuchtmaatregel,’” Generale Synode november 2012 AZ 12-25; [http://www.pkn.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Kerkordelijke%20vertaling%20nota%20Het%20ambt%20na%20een%20tuchtmaatregel%20\(AZ%2012-25\).pdf](http://www.pkn.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Kerkordelijke%20vertaling%20nota%20Het%20ambt%20na%20een%20tuchtmaatregel%20(AZ%2012-25).pdf) [9 april 2014].

³¹ “Misdaad & straf: Dwarse taal in een samenleving die glashard oordeelt en om hogere straffen schreeuwt”, *Festus: Forum voor samenlevingsvragen*, o.r.v. Marcel ten Hooven, jrg. 1 n°. 2 (2010).

Gezien de maatschappelijke verantwoordelijkheid lijkt het gewenst de termijn van tien jaar voor het bewaren van dossiers als te kort te beschouwen. Dat is een heldere uitspraak. Maar daarmee is de vraag hoe lang dossiers dan wel moeten worden bewaard nog niet beantwoord. Het rapport geeft aan dat ‘onbeperkt’ de bedoeling is. Maar, wat betekent dat: voor de eeuwigheid, of zolang de veroordeelde leeft? Aansluiting bij de civiele verjaringstermijn van twintig jaar lijkt gewenst. Het is een termijn die overigens als een minimum beschouwd dient te worden en desgewenst verlengd kan worden indien feiten en omstandigheden daartoe aanleiding geven.

De nota stelt dat het doel van een tuchtmaatregel in de kerkorde niet wordt genoemd, maar dat in het algemeen gesteld kan worden dat ‘het tuchtrecht ten doel heeft de kwaliteit en het aanzien van de betrokken beroepsgroep te bewaken. Tuchtmaatregelen zijn gericht op herstel van vertrouwen in de professionaliteit en de habitus van betrokkene en volwaardige wederopname in de beroepsgroep. In het uiterste geval kan de tuchtmaatregel betekenen de uitsluiting uit de beroepsgroep’.³² Dit roept bevreesdheid op. M.i. verwoorden art. XII en Ord. 10-1-1 dat ‘het opzicht, gegrond in de barmhartigheid van Jezus Christus, geschiedt tot eer van God, tot bewaring van de gemeente en tot behoud van hen die dwalen’? Bovendien als het in de kerk om tuchtrecht gaat, is het opvallend dat de nota spreekt in termen van ‘schuld vaststellen’ en ‘strafmaat’. Dat lijkt mij eerder tot het domein van de strafrechter dan van de tuchtrechter te horen. In het tuchtrecht gaat het om herstel van verstoorde (rechts)verhoudingen in de gemeenschap. Dat laten bovengenoemd art. XII en Ord. 10-1-1 ook zien. Het is de taak van de strafrechter om vast te stellen of de ten laste gelegde feiten wettelijk en overtuigend zijn bewezen, art. 350 van het Wetboek van Strafvordering.³³ Preciezer geformuleerd: de wetgever geeft in het materiële strafrecht aan welke gedragingen strafbare feiten zijn en welke strafbare sancties daarbij horen. Tot het domein van het formele strafrecht behoren de vragen ‘hoe en door wie wordt onderzocht of een strafbaar feit is begaan, door wie en naar welke bewijsmaatstaven daarover en over de daaraan te verbinden strafrechtelijke sancties wordt beslist en door wie en hoe die beslissingen worden uitgevoerd. Bewijsvragen behoren dus tot het terrein van het strafprocesrecht’.³⁴ Niettemin, de tuchtrechter kan ook sancties opleggen. Een voorbeeld hiervan is de ontzetting uit het ambt.

Het is de vraag of er nog sprake is van scheiding van de machten als de nota stelt dat er ten minste twee situaties zijn waarin de schuld zou moeten

³² Nota ‘Het ambt na een tuchtmaatregel’, p. 11.

³³ Enschedé, *Beginselen*, pp. 5-21, zie voetnoot 15.

³⁴ Enschedé, *Beginselen*, pp. 20-21, zie voetnoot 15.

leiden tot ontzetting uit het ambt van predikant: ten eerste in geval van seksueel misbruik van kinderen en ten tweede als er sprake is van een veroordeling voor de tweede maal. Dit raakt aan de (on)afhankelijkheid van de kerkelijke rechtspraak. Niettemin, de kerk mag als norm stellen dat bij zulke daden ontzetting uit het ambt dient plaats te vinden. Opmerkelijk is ook dat in dit verband steeds wordt gesproken over het ambt van predikant alsof er geen andere ambten zijn en alsof er geen andere gezagsrelaties zijn.

Gezien de eigensoortigheid en eigenstandigheid van een kerkelijke tucht-rechtprocedure ten opzichte van een strafrechtprocedure zou dit er volgens de nota niet toe mogen leiden dat wie strafrechtelijk wordt veroordeeld voor een (kerkelijk) ‘College voor het Opzicht vrijuit gaat’. Er zou volgens de nota sprake moeten zijn van het volgen van de strafrechter door de tuchtrechter. Maar dat verhoudt zich niet tot de eerdergenoemde opmerking van de nota dat de tucht-rechtprocedure eigensoortig is ten opzichte van de strafrechtprocedure. Hoe begrijpelijk de stelling ook is ter bescherming van de getroffene, het kerkgenootschap, het ambt, en ook de dader, het is de vraag of deze houdbaar is. Het is wijs als de tuchtrechter wacht op het vonnis van de strafrechter. Niettemin, er bestaan verschillen tussen (kerkelijk) tucht-recht en het strafrecht. Het doel van het strafrecht is het sanctioneren van een bepaalde gedraging. Art. 15-11 van de Generale Regeling voor de Kerkelijke Rechtspraak verwoordt dat een college voor het opzicht de behandeling van een bezwaar kan opschorten indien een zaak in handen van politie of justitie is gesteld tot deze daar tot een afronding is gekomen. Hier is sprake van een zogenaamde kan-bepaling. Er wordt in dit geval een kerkordelijke mogelijkheid, geen verplichting, geboden. Dit zegt evenwel niets over de inhoud van de uitspraak van de tuchtrechter ten opzichte van de uitspraak van de strafrechter. Het (kerkelijk) tucht-recht is gericht op het herstel van de verstoorde verhoudingen in het kerkgenootschap, maar als de verhoudingen te zeer verstoord geraakt zijn, kan een sanctie als uitsluiting toch geraden zijn.

Tot slot nog een paar kleine opmerkingen. De nota maakt niet helder waarom het beleid dat in de nota ‘Het ambt na een tuchtmaatregel’ uiteen wordt gezet slechts zou gelden voor daders van seksueel misbruik, en bijvoorbeeld niet voor daders van financieel misbruik, of andere vormen van misbruik in het ambt. Als het niet alleen om ambtsdragers gaat, maar ook om hen die in een gezagsrelatie staan, komt de vraag op of de titel van de nota correct is. Die spreekt immers expliciet over het ambt en niet over hen die in een gezagsrelatie seksueel misbruik hebben gepleegd. En, het rapport blinkt wat de opzet betreft niet uit in helderheid. Het is een voortdurend zoeken naar het logische en consistente geheel. Belangrijke teksten staan in de bijlage die meer dan de helft van het document beslaan.

Rechtsbescherming van minderjarigen?

Kortom, deze nota richt zich niet expliciet op de rechtsbescherming van minderjarige getroffenen van seksueel misbruik in pastorale relaties en gezagsrelaties. Het valt onder de algehele rechtsbescherming van de leden van het kerkgenootschap. Een uitzondering betreft een strafrechterlijke veroordeling. Indien een ambtsdrager of gezagsdrager strafrechtelijk is veroordeeld voor seksueel misbruik van minderjarigen, dan moet volgens de nota de betreffende ambtsdrager uit het ambt worden gezet. De lijn zou volgens de nota moeten zijn dat de tuchtrechter de strafrechter volgt. Dit is niet geheel opgenomen in de kerkorde. Er is immers altijd de mogelijkheid van tegenbewijs. In dat geval zou de tuchtrechter tot een ander oordeel dan de strafrechter kunnen komen.

3.5. Nota 'Beroepscode en gedragsregels voor predikanten en kerkelijk werkers' 2011

De nota 'Schuilplaats in de wildernis' uit 1999 gaf de aanzet tot het opstellen van een beroepscode voor pastores vanwege het seksueel misbruik in pastorale relaties. In november 2011 aanvaardde de generale synode de 'Beroepscode en gedragsregels voor predikanten en kerkelijk werkers'.³⁵ De gedragsregels vloeien voort uit hetgeen in de kerkorde staat geschreven over predikanten en kerkelijk werkers. Daarmee vormt de kerkorde de basis van de beroepscode, zo valt te lezen in de inleiding. De code is daarmee niet anders dan een explicitering van de beschrijving van het werk van een predikant of kerkelijk werker op grond van de kerkorde. Dat houdt in dat inzake seksueel misbruik van minderjarigen door predikanten en kerkelijk werkers ook de beroepscode en gedragsregels geldig zijn. In die zin zijn de nota 'Het ambt na een tuchtmaatregel' en de 'Beroepscode en gedragsregels' complementair.

Gedragsregel A 10 vermeldt dat iemand 'in een contact uit hoofde van zijn/haar ambt of dienst geen seksuele toenaderingspogingen' onderneemt. Bij dat laatste moet gedacht worden aan 'seksuele handelingen, of toespelingen op of uitnodigingen tot seksueel contact'. De pastor 'ziet af van gedragingen die als zodanig kunnen worden uitgelegd, en gaat ook niet in op seksuele toenaderingspogingen van zijn/haar gesprekspartner'.

De pastor zoekt gerichte hulp indien deze 'dreigt over te gaan of is overgegaan tot handelingen die - als ze bekend zouden zijn - de geloofwaardig-

---

³⁵ Nota 'Beroepscode en gedragsregels voor predikanten en kerkelijk werkers' (AZ 11-25), generale synode Protestantse Kerk in Nederland, 10-12 november 2011; <http://www.pkn.nl/Lists/PKN-Bibliotheek/Beroepscode%20en%20gedragsregels%20predikanten%20en%20kerkelijk%20werkers.pdf> [9 april 2012].

heid van het dienstwerk aantasten of strijdig zijn met het dienstwerk,’ gedragsregel A 16. De pastor meldt de ‘eigen grensoverschrijdende handelingen in het dienstwerk bij het moderamen van de kerkenraad en laat het oordeel over aan de bevoegde kerkelijke instanties’, gedragsregel A 17.

Indien een pastor als vertrouwenspersoon weet heeft van een ernstig vermoeden van seksueel misbruik van minderjarigen, kindermishandeling en huiselijk geweld vraagt hij (anoniem) advies bij de daarvoor aangewezen instanties, gedragsregel B 8. Hij neemt in zijn oordeel mee dat indien een minderjarige in het geding is de geheimhouding moet worden doorbroken om misbruik en mishandeling te stoppen of te voorkomen.³⁶ Daarbij is ook gedragsregel C 5 van belang. Een pastor kan in vertrouwen op de hoogte zijn gesteld van (een vermoeden van) tuchtwaardig gedrag. De pastor overweegt of de geheimhouding doorbroken moet worden om misbruik te stoppen en/of te voorkomen, gedragsregel B 5. Indien het gaat om seksueel misbruik, dan maakt de pastor gebruik van het protocol Seksueel Misbruik in Pastorale Relaties. De verwijzing naar gedragsregel B 5 heeft betrekking op het al dan niet doorbreken van de plicht tot geheimhouding. Dat kan alleen indien deze aan alle hieronder genoemde voorwaarden heeft voldaan:

- ‘alles heeft gedaan om toestemming van betrokkene te krijgen dan wel ervan overtuigd is
- dat het vragen van toestemming schadelijk is voor betrokkene of voor derden geen andere weg weet om tot een oplossing te komen dan door het doorbreken van de geheimhouding
- er vrijwel zeker van is dat geheimhouding voor betrokkene(n) of derden aanwijsbare en ernstige schade of gevaar oplevert
- er vrijwel zeker van is dat het doorbreken van de geheimhouding de schade aan betrokkene(n) dan wel aan derden voorkomt of beperkt
- de geheimhouding slechts zover als nodig is doorbreekt om het gevaar af te wenden of de schade te voorkomen
- in gewetensnood komt als hij/zij de geheimhouding handhaaft’.³⁷

Kortom, de ‘Beroepscode en gedragsregels’ noemen expliciet situaties van seksueel misbruik van minderjarigen. Daarbij hoeft het evenwel niet alleen te gaan om dergelijke situaties die zich voltrekken in pastorale relaties en gezagsrelaties. Het lijkt hier ook te gaan om situaties van incest die zich

---

³⁶ Idem noot 35, blz.5.

³⁷ Idem.

niet in de context van dergelijke relaties plaatsvinden. Een vermoeden van seksueel misbruik kan voor een pastor aanleiding vormen diens geheimhoudingsplicht te doorbreken, juist ter bescherming van de minderjarige getroffen van seksueel misbruik en het voorkomen van (nog meer) onrecht.

3.6. 'Veilig jeugdwerk'

JOP,³⁸ de jongerenorganisatie in de Protestantse Kerk in Nederland, en de Hervormd-Gereformeerde Jongerenbond (HGJB) werken samen met het SMPR aan een toolkit 'Veilig Jeugdwerk' voor allen die professioneel of als vrijwilliger met kinderen of jongeren werken in de Protestantse Kerk in Nederland.³⁹ Daarbij moet vooral gedacht worden aan jeugdleiders en coaches die werken met kinderen en jongeren.

De toolkit bevat een meldprotocol betreffende seksueel misbruik in het kerkelijk jeugdwerk. Het gaat daarbij om de vraag: Wie moet wat doen als plaatselijk iemand (misschien) over de grens is gegaan?⁴⁰ Het project richt zich op het herkennen en melden van grensoverschrijdend gedrag van jeugdwerkers. Er komt ook een speciaal landelijk meldpunt in de Protestantse Kerk in Nederland. De bedoeling was dat alle gemeenten in 2012 een brief met een gesprekshandleiding voor de kerkenraad en de jeugdraad zouden ontvangen. De toolkit bevat een gedragscode voor jeugdwerk. Een Verklaring Omtrent Gedrag (VOG) wordt verplicht gesteld voor medewerkers die uit hoofde van hun functie structureel werken ten behoeve van het jeugdwerk. Voor medewerkers die incidenteel werken met kinderen en/of jongeren wordt alleen het ondertekenen van de gedragscode verplicht gesteld. Tevens wordt er een gesprekshandleiding opgesteld voor plaatselijke kerkelijke gemeenten.

Deze toolkit 'Veilig Jeugdwerk' richt zich expliciet op de rechtsbescherming van minderjarigen. Voorzover mijn informatie strekt is de toolkit (tot op heden) niet geïmplementeerd.⁴¹ Maar op de valreep van de afronding van dit artikel verneem ik uit het *Friesch Dagblad* dat op 10 februari 2014

³⁸ JOP ondersteunt kerkelijk jeugdwerk in plaatselijke gemeentes in Nederland, in het bijzonder jeugdleiders en coaches die werken met kinderen en jongeren. Hierdoor stimuleren zij kinderen en jongeren om bezig te zijn met geloven: met God, met de ander en de wereld om hen heen, met het doel dat ze zelf ontdekken wat ze daarvan vinden en ermee kunnen; <http://www.jop.nl> [6 april 2012].

³⁹ Mevrouw Jantine Sonnenberg LLM MA, trainee bij de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland werkte aan dit project 'Veilig jeugdwerk'. Zij verschaftte mij de bovengenoemde informatie. Bron: e-mailwisseling (november 2011) en gesprekken november 2011-mei 2012.

⁴⁰ Telefonisch contact met mevrouw Jantine Sonnenberg MA LLM, d.d. vrijdag 27 januari 2012.

⁴¹ <http://www.jop.nl> [19 februari 2014].

de Christelijke Gereformeerde Jeugdwerk Organisatie (CGJO) en JOP in samenwerking met het Meldpunt Misbruik in kerkelijke relaties - een meldpunt van de Christelijke Gereformeerde Kerken, de Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt) en de Nederlandse Gereformeerde Kerken het stappenplan - het Stappenplan Veilig Jeugdwerk hebben gepresenteerd. Ik lees daarover (nog) niets terug op de website van JOP.⁴² Eén van de speerpunten van het stappenplan is om van nieuwe vrijwilligers in het jeugdwerk een VOG te vragen,

Figuur 1. Stappenplan voor kerkenraden

stap 1:	zet het onderwerp op de agenda
stap 2:	stel omgangsregels vast
stap 3:	voer een gedragscode in
stap 4:	maak een risicoanalyse
stap 5:	stel een vertrouwenspersoon aan
stap 6:	voer een zorgvuldig aanstellingsbeleid
stap 7:	maak melden mogelijk
stap 8:	informeer de vrijwilligers
stap 9:	veilige omgeving creëren (en behouden)
stap 10:	maak gebruik van de klachtenregeling
stap 11:	informeer alle betrokkenen over het ontwikkelde preventiebeleid

omdat het een maatregel kan zijn om misbruik van kinderen en jongeren in de kerk te voorkomen. Professionals in het kerkelijk jeugdwerk zouden verplicht moeten zijn een VOG te overleggen. Niet minder belangrijk is volgens de opstellers het besef dat seksueel misbruik van minderjarigen in de kerk voor komt. Om die reden moet de kerkenraad het onderwerp op de agenda plaatsen en beleid ontwikkelen.

4. Ontwikkeling van het positieve (kerk)recht?

Wat is nu de ontwikkeling in het positieve (kerk)recht in de Protestantse Kerk in Nederland en haar rechtsvoorgangers, toegespitst op de rechtsbescherming van minderjarige getroffenen van seksueel misbruik in pastorale relaties en gezagsrelaties? De kerkelijke documenten laten over de periode 1999-2013 veelal een ontwikkeling in het positieve (kerk)recht zien, waarin de algehele rechtsbescherming van getroffenen van seksueel misbruik in pastorale relaties en gezagsrelaties wordt verbeterd, maar niet zozeer specifiek gericht op minderjarige getroffenen. Natuurlijk, de gezamenlijke sy-

⁴² Hanneke Goudappel, "Veilig jeugdwerk vraagt om meer preventie kerk," in: *Friesch Dagblad* 11 februari 2014; "Verklaring Omtrent Gedrag voor jeugdwerk," in: *Friesch Dagblad* 10 februari 2014.

node van de drie rechtsvoorgangers van de Protestantse Kerk in Nederland nam in 1999 een pakket maatregelen. Dit behelsde de aanscherping van de regelgeving en de (kerkeigen) juridische procedures, naast meer aandacht voor pastorale zorg, opvang, begeleiding van getroffenen, daders en eventuele partners en gezinsleden. De kerkelijke documenten die hierop volgden zijn te beschouwen als soms opeenvolgende, soms simultane fasen in de ontwikkeling van kerkelijk beleid. Zo vormt de 'Handreiking' van 2003 een uitwerking van wat de triosynode in 1999 had bedoeld met aanscherping van de regelgeving en de juridische procedures. De nota 'Het ambt na een tuchtmaatregel' van 2011 blijkt weer terug te grijpen op en een uitwerking te zijn van de Nota 'Schuilplaats in de wildernis' van 1999.

Maar toch, in vier van de zes kerkelijke documenten gaat het expliciet om seksueel misbruik van minderjarigen: de 'Handreiking' van 2003, in de 'Beroepscode en gedragsregels' van 2011, de toolkit 'Veilig Jeugdwerk', en de nota 'Het ambt na een tuchtmaatregel' van 2011. De 'Handreiking' geeft aan dat ingeval van situaties van seksueel misbruik van minderjarigen de kerk contact moet leggen met het Algemeen Meldpunt Kinder mishandeling (AMK) en de zedenpolitie. Iets soortgelijks geldt voor de 'Beroepscode en gedragsregels' van 2011: indien een pastor een situatie van seksueel misbruik vermoedt, weet, ziet of hoort deze overweegt de geheimhoudingsplicht te doorbreken omdat de bescherming van een getroffene zwaarder kan wegen (B 8). De pastor maakt daarbij gebruik van de 'Handreiking' van 2003. In de toolkit 'Veilig Jeugdwerk' en het 'Stappenplan Veilig Jeugdwerk' zijn goede waarborgen van de rechtsbescherming te vinden, zoals de VOG en de Gedragscode voor jeugdwerkers. De nota 'Het ambt na een tuchtmaatregel' van 2011 noemt expliciet dat in geval iemand is veroordeeld vanwege seksueel misbruik met minderjarigen dat dan ontzetting uit het ambt dient te volgen.

Uit diezelfde nota blijkt bovendien dat de onomwonden keuze voor de positie van de getroffenen niet strijdig is met (het ontwikkelen van) beleid jegens daders van seksueel misbruik. Het kan de rechtszekerheid van - ook de minderjarige - getroffenen versterken, althans dat is de opzet van de nota. Het rechtsgevoel kan daarbij een extra impuls krijgen nu het voormalige kerkordeartikel over het opheffen van kerkelijke tucht is aangepast. Niet langer bevat dit artikel de bepaling dat de dader ingeval van het tonen van berouw of verzoening met het kerkgenootschap ontheven wordt van een middel van kerkelijke tucht. Verzoening tussen dader, getroffenen en kerkgenootschap is niet gemakkelijk te realiseren. Dat wil overigens niet zeggen dat dit in geen enkel geval haalbaar zou zijn. Situaties van werkelijk en oprecht getoond berouw, het blijkt geven van inzicht in de door hem of haar geschapen situatie en de gevolgen ervan voor zowel de getroffenen als het kerkgenootschap, en verzoening mag niet uitgesloten worden. Maar het mag geen goedkope genade zijn. Het evangelie leert dat mensen een

tweede kans verdienen. Dat moet bij een kerkgenootschap in zijn dna-materiaal zitten. Het is zeker de taak van elk kerkgenootschap om de meest kwetsbaren, dus ook de minderjarige leden, maximaal te beschermen. Dat kan resulteren in kerkelijke vrijwilligers die daders van seksueel misbruik dat in een niet-kerkelijke context is gepleegd dagelijks begeleiden, zoals de Leidse kerken laten zien in de situatie van de in vrijheid gestelde zwemleeraar Benno L.⁴³ Het gaat in dit project om zowel de veiligheid van de minderjarigen als het begeleiden van een dader die zijn straf heeft uitgezeten.

Vanaf 1999 valt er dus wel enige progressie in het positieve (kerk)recht van de (rechtsvoorgangers) van de Protestantse Kerk in Nederland te constateren. Maar, daarmee is het voortschrijdend proces en het werk van de Protestantse Kerk in Nederland niet af. Daarvoor is het thema te weerbarstig en de gevolgen voor de getroffen minderjarigen te schrijnend. Wat ik mis in het positieve kerkrecht van de Protestantse Kerk in Nederland - afgezien van de toolkit 'Veilig Jeugdwerk' en het stappenplan 'Veilig Jeugdwerk' - is (het implementeren van) de VOG voor allen werkzaam in de kerk en de ondertekening van een gedragscode voor werkers in het kinder-, jeugd- en jongerenwerk in de Protestantse Kerk in Nederland. De Rooms-Katholieke Kerk in Nederland vraagt sinds 1 januari 2014 een VOG van priesters, diakens en pastoraal werk(st)ers, religieuzen en bepaalde vrijwilligers en functionarissen.⁴⁴ Dit vormt voor dit kerkgenootschap één van de preventieve maatregelen als gevolg van het misbruikschandaal. De betreffende website bevat in dit verband een aantal bijlagen: een aanbiedingsbrief aan de staven van de bisdommen; een handleiding voor het aanvragen van een VOG; een lijst van personen voor wie infunctietreding een VOG vereist is; een modelbrief voor vrijwilligers die worden verzocht een VOG aan te vragen; en een modelovereenkomst voor parochievrijwilligers.

Wat ik eveneens mis is de aandacht voor herstelbemiddeling in de Protestantse Kerk in Nederland. De strafrechtjuriste Maud Kips pleitte hier onlangs voor in haar bijdrage over kerkelijk misbruik (specifiek in de Rooms-Katholieke Kerk).⁴⁵ Herstelbemiddeling is een vrijwillig aanbod aan daders van een delict en getroffen en waarbij ze onder deskundige en neutrale begeleiding kunnen werken aan de gevolgen van het delict.⁴⁶ Het gaat daarbij om de schuldverwerking van de dader en het verwerken van

---

⁴³ Monic Slingerland, "Kerken vol mededogen met Benno L.," in: *Trouw* maandag 24 februari 2014, p. 3.

⁴⁴ <http://www.rkkerk.nl> [19 februari 2014].

⁴⁵ Maud Kips, "Herstelbemiddeling na kindermisbruik binnen de rooms-katholieke kerk," in: Ruard Ganzevoort e.a. (ed.), *Geschonden vertrouwen: Seksueel misbruik in een religieuze context*, Tilburg: KSGV, 2013, pp. 78-92.

⁴⁶ José Frijns en Jan Hein Mooren, *Herstelbemiddeling: Een brug tussen slachtoffer en dader*, Utrecht: Uitgeverij De Graaff, 2004.

het leed van de getroffene. Het bijzondere aan herstelbemiddeling is dat het oog heeft voor het geschonden vertrouwen van de getroffene door de dader. Daarmee is er ook oog voor het geschonden vertrouwen in de samenleving. Herstelbemiddeling wil het geloof in het vertrouwen in de samenleving(sverbanden) herstellen. Daarmee lijkt dit een vorm te zijn die een zinvolle bijdrage kan leveren aan het geschonden vertrouwen in een kerkgenootschap als samenlevingsverband.

In dezelfde bundel - *Geschonden vertrouwen: Seksueel misbruik in een religieuze context* dat in eind 2013 verscheen - pleit mijn VU-collega Ruard Ganzevoort m.i. terecht voor kerkelijke bewustwording van wat hij noemt 'het gevaarlijke mengsel' van macht, religie en seksualiteit.⁴⁷ Deze verwevenheid biedt z.i. ook mogelijkheden tot nieuw perspectief waarin de getraumatiseerde mens recht wordt gedaan.

Kortom, het thema vraagt derhalve om continuïteit en voortgaande ontwikkeling in het positieve (kerkrecht) opdat de aandacht voor de rechtsbescherming van minderjarige getroffenen van seksueel misbruik niet zal verminderen. Maar, zelfs met protocollen, kerkordeartikelen en andere kerkelijke documenten valt het thema niet helemaal af te dekken. Schriftelijke documenten kunnen wel beschouwd worden als uitingen van bewustwording en preventie, dat is winst, zeker als een kerkgenootschap daarin uitdrukkelijk voor de positie van de getroffene kiest. Temeer geldt dat als het kerkgenootschap beseft dat seksueel misbruik in een kerkelijke setting de hele geloofsgemeenschap raakt. Het gaat immers altijd om mensen, specifiek hier over minderjarigen. Hun moet recht gedaan worden. Dat is een belangrijke taak van ieder kerkgenootschap en indien de - minderjarige - getroffenen recht gedaan wordt, doet een kerkgenootschap zichzelf recht.

---

⁴⁷ Ruard Ganzevoort: "Ultieme breuken - ultieme bronnen: De fundamentele relaties tussen seksualiteit, trauma en religie," in: Ganzevoort e.a., *Geschonden vertrouwen*, pp. 17-37, zie voetnoot 45.